

MANİSA MURADIYE CAMİİ'NİN KAYIP ÇİNİLERİ

Sevinç Gök*

ÖZET

Manisa Muradiye Camii, gerek mimari kuruluşu, gerekse süslemeleriyle Klasik Osmanlı sanatının önemli temsilcilerinden biridir. Dengeli mimari kuruluşunun yanı sıra, süslemeleriyle de göz dolduran yapının çinileri, İznik üretimi kırmızılı sıraltı teknikli örneklerdendir. Yapıya inanılmaz bir görsellik katan bu çiniler, maalesef 2004 yılında çalınmıştır. 2007-2008 yılındaki restorasyonda çinilerin eksik kısımları alçı üzerine kalemişi tekniğiyle tamamlanmıştır. Birçok eserimizin başına gelen bu talihsiz olaylardan sonra tek umudumuz ve dileğimiz, çalınan çinilerin bulunup, ait oldukları yere getirilmeleridir.

Anahtar Kelimeler: Muradiye Camii, çini, tahribat, restorasyon, kalemişi.

ABSTRACT

Lost Tiles of Manisa Muradiye Mosque

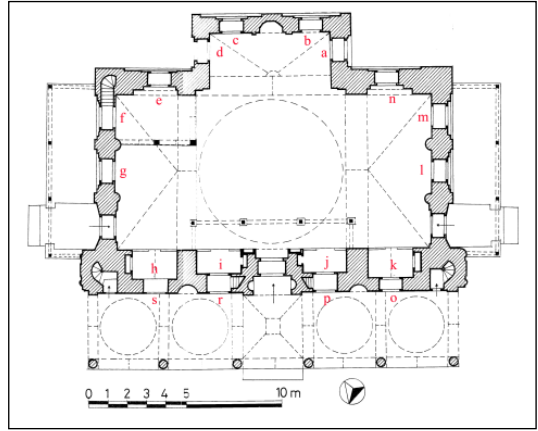
Manisa Muradiye Mosque is an important representative of Classical Ottoman art both from the architectural and decoration points of view. In addition to its balanced architectural formation, its striking tiles are examples of underglazed Iznik productions with red color. Unfortunately those tiles, which brought a fabulous visuality into the edifice, have been stolen in 2004. In the process of the restoration works carried out during 2007-2008, the missing tiles were painted on plaster in hand-drawn technique. All we can wish after what happened to many of our cultural heritage is that those tiles are found and placed where they once belonged.

Key words: Muradiye Mosque, tile, destruction, restoration,

* Doç. Dr. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, İzmir-TÜRKİYE.

Mimari kuruluşu, yapı elemanları ve süslemeleriyle, mükemmel bir uyumluluk içerisinde inşa edilmiş olan Muradiye Camii, Manisa'nın ve elbetteki Osmanlı mimarisinin dikkate değer önemli yapılarından biridir. Yıllara direnerek günümüze ulaşmış, Klasik Osmanlı Dönemi'nin Manisa'daki simgesel örneklerinden biri olan yapı maalesef, tarihi eser yağmacılarının gazabından kurtulamamıştır. 20 Eylül 2004 yılında gerçekleşen hırsızlık sonucunda, yapının göz alıcı çinileri çalınmış, bir kısmına da büyük zarar verilmiştir. Restorasyon geçiren yapının çinilerinin akıbeti maalesef hala bilinmemektedir.

Muradiye Camii; taçkapısı üzerinde yer alan kitabesine göre, Sultan III. Murat tarafından yaptırılmıştır. 991/1583 yılında inşasına başlanan cami, 994/1585'te tamamlanmıştır. Mimar Sinan tarafından planları çizilen yapının uygulama mimarları ise Mahmut ve Mehmet Ağalar'dır¹. Yapının süslemelerine ise III. Murat'ın 993/1585 tarihli fermanyıyla başlanmış ve bu iş için hassa nakkaşlarından Mehmet Halife ile on iki nakkaş görevlendirilmiştir². Yapı medrese, imaret ve dükkanlardan oluşan bir külliye içerisinde yer alır. Bu yapılar topluluğuna 19. yüzyılda bir de kütüphane eklenmiştir³. Muradiye Camii, enine dikdörtgen planlı ve merkezi kubbeli bir yapıdır. Merkezi kubbeli kare alan, doğu, batı ve güneyden, üstü yarım manastır tonoz örtülü, dikdörtgen mekanlarla genişletilmiştir. Harimin kuzeyinde yer alan son cemaat yeri ise beş birimlidir. Orta birim aynalı manastır tonozu ile diğer birimler kubbe ile kapatılmıştır. Son cemaat yerinin doğu ve batı ucunda birer minare yükselir. Yapı, düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir.

Plan 1- Muradiye Camii (H. Acun'dan)

Osmanlı mimarisinin vazgeçilmez süsleme malzemesi olan çini, Muradiye Camii'nde de kullanılmış, ibadet ve ziyaret için gelenlere, yüzyıllarca görsel bir ziyafet sunmuştur. Caminin hariminde, alt bölümde yer alan pencerelerin alımlıklarında, mihrabın bulunduğu dikdörtgen alandaki pencerelerin çevrelerinde, hünkâr mahfili ile

¹ Bilgi için bkz. Uzunçarşılı 1929, 91-94; Su 1940, 4-6; Gökçen-Uluçay 1939, 108-112; Riefstahl 1941, 14; Yücel 1968, 207; Kuran 1986, 216-217; Emecen 1989, 101-102; Acun 1999, 215-216.

² Su 1940, 13-14.

³ Geniş bilgi için bkz. Ongan 1954, 9-11; Yücel 1968, 207-214; Kuran 1986, 216-222; Aslanapa 1988; Aslanapa 1993, 211; Acun 1999.

Manisa Muradiye Camii'nin Kayıp Çinileri

kadınlar mahfilindeki ikinci kat pencerelerinin alınlıklarında, İznik üretimi kırmızılı sıraltı teknikli çiniler kullanılmıştır (Plan 1/a-n). Son cemaat yerinde yer alan dört pencerenin alınlığında da benzer çini süsleme görülür⁴ (Foto. 1, Plan 1/o-s).

Foto. 1- Manisa Muradiye Camii.

Mihrap duvarı ile mihrabın bulunduğu dikdörtgen alanın yan duvarları, üst örtü başlangıcına kadar çinilerle kaplanmıştır (Foto. 2). Yan duvarlarda, alttaki pencereleri çevreleyen çiniler, üç bordür halinde düzenlenmiştir. Bordürler ince, lacivert şeritlerle birbirlerinden ayrılır ve dışta yer alan iki bordürde aynı bezeme tekrarlanır. Mercan kırmızısı renkli zemin üzerinde mavi, beyaz, yeşil ve kobalt mavisi renkli şakayıklar ile kıvrık dişli yapraklar süslemeyi oluşturmaktadır. Ortadaki bezemede ise beyaz zemin üzerine kırmızı karanfiller ile kobalt mavisi laleler işlenmiştir. Mihrabın yanında, altta yer alan pencereleri çevreleyen süslemede de üç bordür bulunur. Kenardaki bordürler birbirinin eşidir. Ortadaki bezemeden daha dar tutulan yan bordürler, kırmızı renkli ince şeritlerle birbirinden ayrılmıştır. Yeşil zeminli olarak düzenlenen yan bordürler, kırmızı, beyaz, mor ve lacivert renkli şakayıklarla bezenmiş, şakayıkların arasına kıvrık dişli yapraklar yerleştirilmiştir. Orta bordürde gül, karanfil ve büyük yapraklar görülür. Kırmızı ve beyaz renkli güller ile kobalt mavisi lalelerin yaprak ve dalları süslemeyi zenginleştirmiştir.

Mihrap bölümünde, alt ve üst pencereleri süsleyen çiniler, bir kitabe şeridi ile birbirinden ayrılır. *Fatiha* süresinin yer aldığı kitabe şeridi, şakayıklarla süslü bir

⁴ Öney 1976, 89; Demirsar Arlı-Altun 2008, 252-253.

bordürle çevrelenmiştir. Üst pencerelerin tamamında aynı süsleme kompozisyonu tekrarlanır (Foto. 3, 4). Üç bordür halinde düzenlenen bu süslemenin mavi zeminli olarak düzenlenen kenar bordüründe, şakayık ve lalelere yer verilmiştir. Daha geniş olan orta bölümde ise iri gonca güller ile hatayı ve kıvrık dişli yapraklar bulunur. Zemin beyaz, süslemeyi oluşturan motifler mavi ve mercan kırmızısıdır.

Mihrabın kalem işleriyle bezeli tepeliğinin hemen üzerinde dikdörtgen bir kitabe panosu yer alır. Kitabeyi çevreleyen ince bordürde, gül ve rozetler tekrarlanmış, bunların aralarına kıvrık dişli yapraklar yerleştirilmiştir.

Foto. 2- Manisa Muradiye Camii'nin mihrap duvarı.

Son cemaat yerinde ve harimin içerisindeki pencerelerin alınlıklarında yer alan dikdörtgen panolarda, benzer bordürler tekrarlanmış, iç kısımlara lacivert zemin üzerine, beyaz renkli ve sütlüs yazılı ayet kitabeleri yerleştirilmiştir. Bu kitabelerin köşelerinde, saplarıyla kıvrımlar oluşturan yarım palmetlerin meydana getirdiği bezeme görülür. Kitabelerden beyaz renkli, ince, dalgalı bir şerit ile ayrılan bu bezemede, zemin firuze, motifler beyaz ve kırmızı renklidir. Dışta yer alan kalın bordürde ise beyaz rozetler, şakayıklar ve güller alternatif bir şekilde sıralanmıştır. Bu motiflerin arasında küçük yapraklar ve çin bulutları bulunmaktadır. Zeminde mercan kırmızısı, yapraklarda yeşil, çiçek ve rozetlerde ise beyaz, firuze ve lacivert renkler kullanılmıştır.

Manisa Muradiye Camii'nin Kayıp Çinileri

Yapıdaki bütün çini panoların üzerinde stilize rumi ve palmetlerden oluşan süsleme bordürü bulunmaktadır. Bu bordürlerde, uçları sivri ve kıvrık, stilize rumi ve palmetler atlamalı bir şekilde yerleştirilmiştir. Firuze renkli rumi ve palmetler, beyaz zeminde, altta küçük palmetler oluşturarak son bulur (Foto. 5).

Foto. 3, 4- Manisa Muradiye Camii'nin mihrap duvarındaki çinileri.

Camideki çinilerin bir kısmı gerek zamanın getirdiği bozulma, gerekse insan eliyle yapılan tahribatlardan kaynaklı zarar görmüştür. Bu çiniler, çeşitli dönemlerde, özellikle alçı üzerine kalemişi tekniği kullanılarak, aslına uygun olarak onarılmıştır. Ancak, bu onarımlar da, zamanla yeniden tahrip olmuş ve kirlenmiştir. Lokal olarak görünen bu bozulma ve yok olmalar maalesef, 2004'deki hırsızlık olayıyla vahim bir noktaya ulaşmıştır. 2007-2008 yıllarında gerçekleştirilen restorasyonda, bütün yapı için uygulanan onarım çalışmaları kapsamında çiniler de ele alınmıştır. Çok büyük bir tahribata uğrayan yapının çini panoları, muhtemelen hırsızlar tarafından bir bütün olarak götürülmek istenmiş ve maalesef kısmen de olsa başarılı olmuşlardır.

Harimin doğu duvarının pencere açıklığında yer alan çini panonun karoları parçalanmış, ancak muhtemelen panonun tamamı sökülemediği için çini karolar

bırakılmıştır (Foto. 5, 6). Çini plakalardan yedi tanesi tam, dördü parçalıdır. Manisa Müzesi'ne kaldırılan bu çiniler, restorasyonda birleştirilmiş ve yerine monte edilerek, panonun orijinalliği korunmuştur. Küçük sır ve bezeme eksiklikleri de alçı üzerine kalemişiyle onarılarak kapatılmıştır (Foto. 7).

Foto. 5, 6- Harimin doğu duvarındaki pencerenin alınlığı (Plan 1/g). Hırsızlık sonrası Manisa Müzesi'nde koruma altına alınan çiniler.

Foto. 7- Manisa Müzesi'nden getirilen çinilerle tamamlanan pano.

Harimin batı duvarındaki pencerelerin ikisinin de alınlığındaki çiniler çalınmıştır. Kuzeydeki alınlığı oluşturan, kare ve dikdörtgen formlu 40 adet çini plakanın tamamı alınmış, güneydekinin ise beşi yarım olmak üzere, yedi plaka yerlerinden çıkarılmadıkları için kalmıştır (Foto. 8, 10). Tahribatin büyüklüğünü gözler

Manisa Muradiye Camii'nin Kayıp Çinileri

önüne serilen bu panolar, mevcut çiniler korunarak, alçı üzerine kalemişiyle tamamlanmış ve kalıcılığı sağlamak amacıyla da yüzeylerine şeffaf koruyucu madde kaplanmıştır (Foto. 9, 11).

Foto. 8, 9- Harimin batı duvarındaki kuzey pencerenin alınlığı. Çalınan çiniler ve restorasyon sonrası (Plan 1/1).

Foto. 10, 11- Harimin batı duvarındaki güney pencerenin alınlığı. Çalınan çiniler ve restorasyon sonrası (Plan 1/m).

2004 yılında yapılan hırsızlığın boyutları bu örneklerle anlaşılmaktadır. Alınlıkları oluşturan çini plakaların tamamı, bütünü bozmayacak şekilde götürülmeye çalışılmıştır. Bu da hırsızların işlerinde ne kadar profesyonel olduklarını ve belki de alıcıların önceden sipariş ettiği bu eşsiz sanat eserlerini acımadan nasıl harap ettiklerini göstermektedir. Harimin batı duvarındaki güney pencerenin alınlığından geriye kalan kırk çinilerin görüntüsü acı vericidir. 421 yıl önce özenle yerleştirilen çiniler, götürülmeye direnmiş gibidirler. Aslında caminin maruz kaldığı ilk hırsızlık bu değildir. Yıllar önce, mahfilin güney duvarındaki pencerelerden batıdaki alınlığındaki çini plakalar da çalınmıştır. 24 çini plakadan oluşan bu alınlık da, yıllardır bir utanç tablosu

olarak misafirlerini ağırlamış, 2007-2008 yılında yapılan restorasyon sonucunda, kalemişiyle tamamlanmıştır (Foto. 12, 13).

Foto. 12, 13- Harimin mahfilin güney duvarındaki pencerelerden batıdakinin alınlığı. Çalınan çiniler ve restorasyon sonrası.

Ne acıdır ki yalnızca Manisa Muradiye Camii değil, birçok yapının eşsiz çinileri bu talihsiz olaylardan nasibini almıştır. 1279-1280 tarihinde inşa edilmiş olan Harput Arap Baba Mescidi'nin çini mozayik teknikli mihrabı, acımasızca tahrip edilmiş, yüzyıllara direnen mihrap, tarihi eser yağmacılarına direnememiştir. 2002 yılında eseri ziyaret ettiğimizde bu manzarayla karşılaşmak bizi inanılmaz üzmüştür (Foto. 14, 15).

Foto. 14, 15- Elazığ/Harput Arap Baba Mescidi'nin çini mozayik mihrabı.

Manisa Muradiye Camii'nin Kayıp Çinileri

Çinilerimize yapılan saldırılardan biri diğeri de Edirne Muradiye Camii'nde gerçekleşmiştir. 1436 yılında inşası tamamlanan yapının İznik üretimi “mavi beyaz” sıraltı teknikli çinileri, kazmalarla sökülerek götürülmüştür (Foto. 16-17). Maalesef örnekler yalnızca bunlarla da sınırlı değildir ve günümüzde de bu tahribat hız kesmeden devam etmektedir. Umarız, yitip giden bu değerlerimiz bulunup, ait oldukları yerlerine iade edilirler.

Foto. 16- Edirne Muradiye Camii, harim duvarları.

Foto. 16- Edirne Muradiye Camii, harim duvarları.

Kaynakça

- Acun (1999) H. Acun, *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Ankara, 1999.
- Aslanapa (1989) O. Aslanapa, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1989.
- Aslanapa (1993) O. Aslanapa, "Osmanlı Devri Mimari Sanatı", *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Ed. Mehmet Önder, İstanbul, 1993, s.185-238.
- Demirsar Arlı-Altun (2008) B. Demirsar Arlı- A. Altun, *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini, Osmanlı Dönemi*, İstanbul, 2008.
- Emecen (1989) F. Emecen, *XIV. Asırda Manisa Kazası*, Ankara, 1989.
- Kuran (1986) A. Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul, 1986.
- Ongan (1954) A. Ongan, "Manisa Muradiye Külliyesi", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, S. 15, Temmuz 1954, s.9-11.
- Öney (1976) G. Öney, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul, 1976.
- Riefstahl (1941) R. Riefstahl, *Cenubi Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi*, İstanbul, 1941.
- Su (1949) K. Su, *Mimar Sinan'ın Eserlerinden Muradiye Camii*, İstanbul, 1940.
- Uluçay-Gökçen (1939) U. Uluçay-İ. Gökçen, *Manisa Tarihi*, İstanbul, 1939.
- Uzunçarşılı (1929) İ. H. Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İstanbul, 1929.
- Yücel (1968) E. Yücel, "Manisa Muradiye Camii ve Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, C.VII, İstanbul, 1968, s.207-214.